

ΕΥΙ ΧΑΕ (ΕΟΙ ΑΙ) ΑΟΥ ΑΕΑΙ Α ΟΑΕ ΟΟΟΑΕΟ

Мехмет КЫЛДЫРОГЛУ*

Ευδαύς- Ο³δε «I ai an» οί εάαδνεοάε

Α³α³ί ε³ ε³ί α³ +άεεί ευί +αε άάάί αόεα άάεεάί υοοό αεθ εαί +α ε³ εάααοαδ αεουευί εάεάε. Ε³ί ο³α³ί ίεοί οοοοεαδ αόε οάί άάα ί άάί εε³³ εοαάδάε αάηαί εάθεοε. Ευί +αε αεθ ο³δε οοοοήο ααί α αόε οοοί οί άαοεαοοόο αεαυί άα ο³ε³εά³ί οοοοεε αεθεί αεεοεί ααευου. Αόε αοάευο +υάυο ααί α αάυο αόεαεοαδυί άα αδ ο³α³³+³ άάεεεάί εί εάεάί¹. Ευί +αεοαδ εεί αε αοοό ο³δε οοοοήο οί αεθ εαί αού εάαδυ γηαί οάεάί. Εεί αεοαδ οοοαηυί άα εγγ αεθ ίεοί οοοοεαδ αδ εαί άε ε³ εάααοαδάυ ίοοί αί ηαευοεαί. Αόε ε³ εάααοαδάυ ε+εί αί αεθεί +εηε εεί αεοάδαι ο³δεο³ά³ί ίαεάα αί εαί ί αοοί οάε γι άη άάί αεοόαα αί ετ ο. Αε γι ε γεεί +εηε αεαδάυ ο³δε οοοοήο αί εαί εαί αεοαδ ί αί αί αεθεαεοεί εί οοόα γι άη γεάί αεαε αίεοί γηαί οάεαο. Αάεεε³³ εααε ίεοί οοοοήο Α.Α. Εοί αεί α αόε ε³ εάααοαδάα α³α³ε³εά³ί αί αεεαά ετ οοί +α εεθαεεεί, αόε ί αηάεαί εί γοεί ίεί αεγευε αεεοαί +ά+ί αάαί ί αηεί εί ί³ ε³ί γι αηοεαε οοόαεοό ίεεεδάα οίεοί εαί ί (Εοί αεί α, 1972:34-35). Εεί αε άάάί αούί εάεεί +υάυου οοόαεοό Α. Α. Άδαι ούάα, Α. Ρ ε, Ε. Αοί εεάα, Ρ. Α. ςόαα, ΑΕ. Ι αδάοαδ, Α. Α. Ααδδί ευα, Ι. Ι άεεεί ο, Α. Ο. Ι εί ίοηεεε, Ε. Ε. Ι αδδί α, Ο. Αδαι ηυγέοο ίεοί οοοοεαδ αδ εαί άαε ίεεεδάδαι αεουί εάθεοεαί. Αεε αόε ε³ εάααοαδάυ άααδυί α οίεοίεοί ίοοάαεάυ. Νάάάε, Α.Α. Εοί αεί α εεί αεοάδάα άάεεαί υοοό αεεί υεαουδυευί εεεεάί άά «Αί ηοααδηοαί εεί αεί α ΙΧ- ΧΙ α.α. ίί αδααηεεί εηοί +ίεεαί » άάί αοάεαί εεοάεεί άα αί αί δόαα αεουεάαί ε³ εάααοαδάα ίοοί αάδαι (Кумеков, 1972:31-35). Ευί +αεοαδ +ί³ ο³δε οοοοεαδυί υί αεθε. Ευί +αε άάάί αδ αόε οοοί οί αάαε+εεεεε αηουί άα ο³ε³εά³ί αεθ αεθεί αεεοεί ααευουί αεεάεδάο. Ευί +αεοαδάυ οεοοοε ί αηάεεάδε α³α³ί ε³ ε³ί α³ άαδάυε ίοοί ευευί αυί αδάα, οάδη, ευοαε ααί α ίοοη αόεαεοαδυί άα εεεεάί εί εάε³³α³. Ι οοί ευευί αυί αόεαεοαδυί άα ευί +αεοαδ εεί αεοάδαι αεθ

* ΕΑΙ Ο Οαδυο α³ε³ί³ ί³ ί³ αηί εδαι ου
¹ Ευί +αεοαδάυ ί ί ί αί εαί θ κίρσαυ, ο³δεο³ κίρσακ, εηεαί άάί αδαοαδυ κίρσακ ααί α kuman, άάί αάδαιθ εοί (kun), куман(kuman), εαουί ααθ εοί αί οη(cumanus), ί αί αοοαδ οάεάαί (falben), αδι γί ααδ οαδδαιηε(harteski), ίοοηαδ ί ί εί άαο (polovets). Αε εαί οεγευεοαδ ααί α αάυοαάυ άαοεα οεοοαδ εοί αί (kuman) άάί αεουοεαί. Ευοαε αόεαεοαδυί άα αί εηί , tsuyuşe, kyuyşe, kinça άάί εαεααεαο.

á¼é³á³ èàòàðÛ àéóÛèàó². Í ðóÏ èÛèÛÏ àÛÏ àðàá æáÏ à Õàðñ ááÏ àðàÓòàðÛ èèÏ àèòàð òóóðàèóó è¼á³ð¼¼è è¼ç èàðàðòàðàÛ àéóÛÏ èáðèøèáÏ. ÊÛÏ ÷àè ááááÏ àò èèÏ àè àòÛ Ì áÏ áÏ àèðáá ÿ¼ àèää÷, ÊáÏ Õóðááááèèè (272/886) «àè- Ì àñàèèè æáÏ à è- Ì àÏ àèèè» àòóóó èèòááèÏ áá ááèèèèáÏ èÏ ¼òè¼Ï³. Áóè ñ¼çá³Ï ò³Ï è³ òáàè èÛá÷àè (κῑϕçak), (<èÛá÷àè(<κῑϕçak) áÏ èóÏ, èèèèÏ ÷áðÿÿè òÛáÛøòÛè ¼çá¼ð³³è¼ðá¼Ï óèàÏ, èÛÓ÷àè (κῑϕçak), èÛÏ ÷àè (κῑϕçak), òÛÓ÷àè (ñῑϕçak) æáÏ à òÛÓ÷àð (ñῑϕçah) ò³ð³Ï á¼ àéóÛèÛÏ èáèèáÏ (Αρατ, Π.Α.:713). Ì àòÏ óá ÊàøááðèÏ èÏ æáÏ à àèð òÏÏ èñèàÏ ááÏ àðàÓ- òàðÛÏ ÛÏ ÿÏ áàèòàðèÏ áá ò³ðèò¼ðá³Ï àèð òðóóñó èàòàðÛ ÿñáÏ òáááÏ - àèèòàðèÏ á èàðáááÏ áá, èÛÏ ÷àèòàðàÛÏ àðàèÛøÛ ÷ÛáÛø áóèàèòàðÛÏ áá è¼á³Ï ÷¼ κῑϕçak (κῑϕçak) áÏ èóÏ ááèèèèáÏ ááÏ. (Κυρατ, 1937:191-193). Ì àòÏ óá ÊàøááðèÏ èÏ ÿÏ áááèÏ áá ÊðòÛøòÛÏ áÏ ðÏ áááÛ èèÏ àèòàð èÛÏ ÷àèòàðàÛÏ àèð á¼é³á³ èàòàðÛ àéóÛèèáÏ. Áóè àðàèÛøòàð àÏ àè (éàÏ àè) æáÏ à èÛÓ÷àè (κῑϕçak) ò³ð³Ï á¼ àéóÛèÛÏ, èèÏ àè ááááÏ àò ááèèèèáÏ ááÏ ÿÏ àñ (DLT, 1/1992:28-vb.). Ì . ÊàøááðèÏ èÏ ÿÏ áááèÏ áá èèÏ àè (èèÏ àè) àòòàðÛÏ à èàðàòà ò¼Ï ¼Ï á¼á³ Ì áàèÛÏ àòòàð èáçááøáð: «Ï³ðèò¼ðá³Ï àèð èàòÏ àðÛ áÏ èóó Ì áÏ áÏ àèðáá èÛÏ ÷àèòàðáá ááèèáÏ Ûøòóó ááÏ Ì èèÏ èáóç. Êçá¼÷¼, ¼ç³è¼ð³Ï ááøèà àèð èàòÏ àð èàòàðÛ ÿñáÏ òáááÏ ò³ðè èÛÏ ÷àèòàðÛ ááð» (DLT, III/1992:22). Í ðóÏÏ ÿñáèèèòàðèÏ áá ÊðòÛø ááááÏ àò àèð èáÏ ÷à æÏ èó ááèèèèáÏ ááÏ àèèè á èàðáááñòáÏ, àè àèÏ àèòà èàèñÛè òðóóèàðàÛÏ æàøáááÏ áÛáÛ òóóðàèóó àèð áá Ì áàèÛÏ àò æÏ è. Áðáá ááÏ àðàÓòàðÛ ÊðòÛø ááðÛÿñÛÏ ÛÏ áÏ ðÏ áá èèÏ àè àòóóó òðóóÏ óÏ æàøáááÏ áÛáÛÏ æáÏ à áóè òðóóÏ óÏ Í áóçááðàÛÏ ò³Ï á³á³Ï á¼ ááááÏ æàèèèèáÏ áÛáÛÏ æáÏ à ááðÛø æàèòàðÛÏ áá Êàèè æá ÊàÏ à ááðÛÿñÛÏ à ÷áèèÏ ñÏçóèááÏ æáðèáðàè ÿÿèáááÏ àèèòàðèÏ æαçÛÏ èáðèáÏ (Бартольд, 1975:152). ÊèÏ àè òðóóñó àèð èáÏ ÷à òðóóèàðááÏ ò³ç³è³Ï, àèàðàÛÏ è÷èÏ á èÛÏ ÷àè æáÏ à àÏ àè òðóóèàðÛ áá èèðÿÿðè àéóÛèèáÏ. Ì àðàòàðò áóè ÿèè òðóóááÏ òðøóèááÏ áÛáÛÏ áÏ èæÏ èáÏÏ Ì áÏ áÏ àèðáá èèÏ àè ñ¼ç³ èèè- àÏ àè ááááÏ ñ¼çá¼ðá³Ï àèðèàèøèÏ áÏ óèàÏ Ì àèää áÏ èáÏÏ áóáóÏ àèòàð (Маргуарт, 1914:96). Áóè è¼ç èàðàø Á. Á. ÁáðòÏ èÛá òàðááÛÏ áÏ èááÛè àèÛÏ ááÏ ÿÏ àñ (Бартольд, 1975:152). Áóè ò³ðè÷¼ èÛÏ ÷àè ááÏ àðàèááÏ òðóó Ì ðóñòàðàÛÏ «ÏÏ èÏ ááð», àèçáÏ òèÿèÛèòàðàÛÏ «èÏ Ì ÏÏ è» (komonoi), àðáá ááÏ àðàÓÛ ÊáðèñèÏ èÏ

² XI è. ááÏ àðàÓòàðÛÏ ÛÏ àèðè Ááó Ñàèá Áááóèðàè á.Ááðòàè àè- Ááðàèçè (444/1053) «ÇáèÏ àè- àðááð» àòóóó ÿÏ áááèÏ áá èÛÏ ÷àèòàðàÛ èèÏ àèòàðàÛÏ àèð òðóóñó èàòàðÛ è¼ðñ¼òè¼Ï. Ì àòÏ óá Êàøááðè áÏ èñÏ, èèÏ àèòàðàÛÏ (èèÏ àèòàðàèÏ) èÛÏ ÷àèòàðáá òááÏ áÛè ÿèáÏ àèèè àéòèáÏ. ÁèðÏ è, ¼çá¼ð³Ï èèÏ àèòàðááÏ ááøèà ÿñáÏ òáááÏ èÛÏ ÷àèòàðàÛÏ áá áÏ èáÏÏ áóáóÏ àèèèèèááÏ. ÐàÏ àçáÏ ØáøáÏ. ÊñèàÏ ááÏ àðàÓòàðÛ ò³ðèò¼ð æáÏ à ò³ðè ¼èè¼è¼ð³ òóóðàñÛÏ áá. ÁÏ èàðà, 1998, 73: A.Á.Á.:28.

³ ÊáÏ Õóðááááèè, àè- Ì àñàèèè áá'è- Ì àÏ àèèè, ðð.Áá ÁÏ áæ ÊáèèááÏ, 1967 (ÿèèÏ ÷è ááñÛèÛø). (Ï³ðè÷¼á¼ èÏ òÏ ðáÏÏ Áð. ÐàÏ àçáÏ ØáøáÏ, ÊñèàÏ ááÏ àðàÓòàðÛ ò³ðèò¼ð æáÏ à ò³ðè ¼èè¼è¼ð³ òóóðàñÛÏ áá. ÁÏ èàðà, 1998, 184 - á.).

«eoi ai e» (kumani) xai a aai aadedaef «kun» aai adaaai odooio aieoi ynai daeo⁴. Aadacef ei aeoeai ui a eadanaaia, aoeao Neaeaa, i doi Edouoa xai aieaini, i ui aai aa oodaui, i eifidneeeef e% eadawu aifri-a, i au aaduyui ui xyuae aa xawaaai o³de eei aeadaef a (eei ae o³deo%³ i %) deaaae³³ odoo⁵. Aadace Aeaeoai eaa dayi oo i ai ai, ouo-ae (hifcak) o³d³ i a% aeoueeai euif-aeadau eei aeadaef aaxef-e odooio eadaou aeoeai. AaaU aed eceea%³ euif-aeadau (aoo xieo ouo-ae (hifcak) o³d³ i a%) i a-ai aeadaa eif%o odooi odooeadaui aede eadaou e%³de%³. Oidana ai e aeui xai a xaoo-o i anud Onaa (1060- ae. %ea.) aed udui aa: «I aocaa xai a euif-aeada eaeau %³i a³a³ nuyeo Aeaeooi aoi (Neaeoi) xyueadeef aa %³o³,»- aai ye e otioi Neaeoi aaduyui ui xyueadeef aa +iaoo xawaaai auadaui aeaeadaef. Euif-aeadaui aau aaeae adaeuou- eoi ai aieoi ynai daeo. Aoe addu aai aadeda «eoi» (kun) aai, acaif deyeueda xai a eadui aad «eoi ai» (kuman) aai aeouie eaeaeae (Кафесоглу, 1999:185). Eace ae auu u Oaeadei Eoaeeadae oeo «O³de, euiauc, eace xai a Oai aad xaedeane» adoo yi aaeef aa euif-aeadaui eaf aeuaadaaf a%³ i³, y- eei xawaaai aeae eadeaf aeadaef xai a iofiaoeai, euif-ae adaeui eaeueaiaueadaui xai a aoe n% «aif, +% xai a aodoo» aaaa i aieadae aadyde aeouie eadeaf (Кудайберди oeo, 1991:35). I aoi oa Eadade, Eadad ae i aui aau. Aoeaae Aadaaui Oai aui i p aifri-a, (Кононов, 1958:43) euif-ae n%³ «Eo aeeei aa» «-edeai a³ei %» xa aieaini, enei o³d³ i³ a% %de%³ a³ei %³ aay ai i³ i³ eifai oeeai (Арат, 1946:512). I. I aeefio aoe adui aed odoo aieai aif ai aae «+%» aaaa i aif ei e aad³³ i³ i³ e³ yeai aeae aeaeaeaa. Aoe ieeedei «%³%³ i³» o³d³ i³ i³ euif-ae adu i ai ai ouauc aeaeai uoa aieai aooi i iaf enoai aeefi noi oi Aiae E%³ aai adaeuou nuyeo ye, O³o³ de Di nney xai a Aadu Neaedu aa ocae i aceeaa +aeef Oadn-a Aad- e euif-ae xa Euif-ae %³%³ i³ aai adaeai auui aay ai i i ai e% eadawui aeefi aaaa (Пеллиот, 1995:37). Eace i eoi odooio i eean Noeei ai aa aaaa aeaeai uoio % i eeedei aeaeedei eadeaf. Ae i i ef aao aaaa adui neayf deadaef aa aeui a padu i aif enei aa yi an, eyy aed o-odeadae e%e i aif enei aadyde xai a aoe adaeuou «o³ca³e, aif xad, %³%³ i³ n%³ i³ i³ i³ aeadau u adueo xaheai nui adif- yeai aeae aeada (Сулейман, 1992:152). Aoe i eeedeada eadwu adaa aduou-eadau aifeni, euif-ae adui odoo adu eadau ynai daeo. I ai ao

⁴Aadof euä A.Ä., Kıpçak, Ens. İsl., II,1082.– Đaññi añeéé, Polovotsi, Seminarium Kondakovianum, Prag, 1935.- I adadao Über das Volkum der Komanen; Osttürkische Dialektstudien, Abh. D.Gezelisch. D.Wiss zu Gottingen: 1914, 25- 238.- A propos des Comans, J.A.,1920, I, 125

⁵Aadof euä A.Ä., Kimak Enc. İsl. II, 1068.- Hudud el-alem, 305.

í éoi óòóóóó Øì èàò «Áàòààð Í ñò- Í í í áí éáí » àòóóó ÿì áààéí áà áàòùò ì í í áí éáí ðóí óí èuì ÷àèòàðàù «Çàðçík» ááí àðàøéáí àuèòàðùí æáí à èàò÷èè (qarçik) ááááí ñ¼ç ì í í áí è÷í «àðòèø, èuì ÷àèù÷» ì àáí èñèí áà, ò³ðè òèèèí áà áí èñí, èáí ÷èè (qarçik) æá èàò÷óé (qarçuk) ááááí ñ¼çá¼ðà³í ò³ø³í á³ðì ¼è¼ð³ «èè÷éí áèáé áàøòùè, èáí ÷uè» ñuýèòóó ì àáí èèáðáà èí èáí í óéááí àùáùí ò³ø³í á³ðá¼í. Èñèàì æáí à áðóçéí áóéàèòàðùí áà èuì ÷àè àòù «èààðáóó, à÷óéóóó» ì àáí èñèí áèèáèðyýðéí, àè ÿì è éoi áí æáí à éoi àòàðùí áí èñí, ò³ðè àèàèáèòàðéí áà «ñàðùì òùè, è³¼ðò» ì àáí èñèí ò³ø³í á³ð¼¼ð³ í àòì óá Èàøààðè æáí à Á.Í áí áà áèèáèðéí ¼ò³øé¼í (Немел, 1940:36; DLT, III/1992:217). Í áí áààéí è¼ç èàðàùí à òáÿí ñàè, èuì ÷àè àòù á³á³í Ñàààé áí áí ðóí áà «èààðáóó, à÷óéóóó» ì àáí èñèí áà èí èáí í óéoi, èuì ÷àè ñ¼ç³ ì áí áí áèðááé ò³ø³í èò³ ááðyýðè èáèèí ÷uèèáí (Арат И.А.:714). Í ðì ò., áí èò. Èáðàðèì Èàòáñí áèò éoi áí áàðáà òèáðáè³³ áóè Òèçèèáèùè áéùðì à÷uèùèòùí òáðá¼ èçèèááí ááááí àèáéí áéòéáí (Кафесоглу, 1999:186). Í. Í ðèòáè æáí à Í èí í ðñèèè éoi áí áàðàùí ñàðùèáðááí èáèèí ÷uèèáí àùáùí óóðà ááí ÿñáí òáøéáí (Прицак, 1996:102). А. Èíííííá èuì ÷àè, éoi áí, éoi èè àòàðùí òí «àè æóóì àè» ááááí ì àáí èí è áèèáèðááí ðáñàèùè àðàèùò ÿéáí àèáéí áéòéáí (Кононов, 1976:159-166). Øáòàááááéí ì áðæáí è áí èñí, áóè àòòùí ðèò÷áà (hıfçag), хыфсах (hıfsah) æáí à óùòæáá (hıfcag) óí ðì àñùí áà èí èáí í óéááí àùáùí áèèáèðááí (Мержани,1990:70). Í òí è ÿéá Øáòàááááéí ì áðæáí è Áòòáðè ááááí àò ì áí áí ááèáèè³³ áí èáí í ì óñòàòà áéí Øáí ñàááéí èè- Áèòèñàðùí òí ñ¼çá³á³í á¼ óùò÷àè (hıfçak) ñ¼ç³í³í èí òí òí òí «Òàòàð Áááè» ááááí ì àáí èáá èàðøù ÿéáí àèáè áéòùèùí, í ááèçè «èuì ÷àè» ÿéáí àèáè óóðàèòóó ì áàèùì àò ááðèèááí (Мержани, 1999:70). Í. Í ðèòáè èuì ÷àèòàðáà ááðèèááí àòàðàù ÿèè óíí èí á¼è³í èàðáááí. Áóè àòàðàù³÷ æáðáèèèèò³³ æáí à ò¼ðò æáðáèèèèò³³ ÿì áñ àò èàòàðù èàðáááí. Æèðáèèèèèò³³ àò èàòàðù èuì ÷àè, éoi áí æá éoi àòàðù, àè ÿì è æáðáèèèèò³³ ÿì áñ àòàðáà ìí èí áàò, ì áèèèáè, áàèááí, òáðòáñè ááááí àðàèùòàðàù èèðáèçááí. Áí ááí èèèí áóè àòàðàù òðííííèí àèÿèùè æàèòáí èàðáí, ÿèè óíí èí á¼èá¼í. Áèáá÷èùèàðù: èuì ÷àè, ìí èí áàò, àè ÿì è èèèí èèèáðè áí èñí, éoi áí, éoi, ì áèèèáè, áàèááí / òèááè, òáðòáñè ò³ð³í á¼ ááðèèèí, áð áèð àòòùí ÿðèì í èí àèÿñù ñóí óò èùèùí ááí.

Àòùí òí ì àáí èñè æáí à ò³í è³ òáàè ì áí áí óðóéóé ò³ç³è³ø³ áí þí ÷à àð éáí ááè ì èèèðèáð áéòùèùí èáèááí èuì ÷àèòàð (éoi áí áàð) àð áàøèà àòàð ì áí áí ááðèèèí èáèááí. Óøóè ñàááí òáí èuì ÷àè ÿòí í í èì è æ¼í³í á¼ è¼í ò¼á¼í èçèèá¼÷³è¼ð ¼ç è¼ç èáðàøàðàùí áèèáèðèøéáí, àçùðèù è³í á¼ áà àð ò³ðá³³ ì èèèðèáð áéòùèùí èáè³³á¼. Áóè ñuýèòóó èçèèá¼è¼ð áàáù óçáèèà ñí çóèàò ááñáè áà áí èí ò. Óøóí ááí óèáì, Ò³ðè èííì ÷óéóáóí óí àðáñùí áà èuì ÷àèòàðàùí áàøèà Ò³ðè óðóéáðááí áéùðì áèáááí ¼çá¼÷¼

æð īðao aað. AeaðaU aeçaf ðeyëUeoað (XI e. ayãU) æaf a eaoUí aað (aaeUðeU eoaeýí oðoøeaðU) (XIII e.) «Éoi af íñ (kumanos), Éoi af íe (kumanoi), Éoi af óñ (cumanus), Éíi af è (komani)», íðoñoað (1055) «Í íeí aáo», í ai aóoað æaf a aáoUøaaU aàøeà oéooðað (XIII e. aeðeí ÷e æaðUí U) «Falben, Falones, Valani, Valwen Pallidi» (1072- 1076), àðí ýí aað (1050/1051) «Khartes», aái aaðeáð (1086) «Kun», «Kuman», «Paloç», ð³ðeð%ð, í ónoéi af ðaðUo÷Ueað æaf a aái aðaóðað (VIII e. aàøoai, ae- Eaðeñeaaí aàøeà) «Kıřçak, (Kıřçak, Khıřçakh), í í í af eái ð (XIII e. ðaðòà) «Kabçagut, Kırçaut», eUòaeéað «K'inch'a, Kinçak» aàøeái (Прицак, 1996:153)

Aeí af ðoaa aeóUeaaí íðoñoað, í ai aóoað æaf a aáoUøaaU aàøeà oéooðað í af af aðí ýí aað ðaðaaUí af eUí ÷aeòaðaa aaðeéaaí aòoað ð³ño³ (ñaðU, ñaðaU÷, a÷Ue ñaðU ñai af ñaðUñU) aeéaeðaaí aòoað. Eúí ÷aeòað (éoi af aað) aóe ýeaað ðaðaaUí af e%a³í ÷% ñUðòeU e%ð³í ÷øð%ð³í aeéaeðaaí ñ%çá%ð í af af aòaeaaí. xUí aUaUí aa, ÷UaUø æaf a aáoUø aóeaeòaðUí aa eUí ÷aeòaðaUí ñaðU ÷a÷oó, ñaðaU÷ af eái í aóao æ%í ÷í a% aeðaaé í eéèðeáð aeóUeao.

Eúí ÷aeòað aeçUeoó aóeaeòaðaa, aeðeí ÷e æí eo VIII e. ýeéí ÷e æaðUí Uí aa (á.ç.759- æ.) Øeí a- Ónoaa (Ñaeái aa) Í í eái - xí ðaoí í aai Uí a ðeaeéaaí ýñòaeéèðà eáçaaøað (Кляшторный, №89: 31-32). Áóe ýñòaeéèðaaèe í aaeUí aòoaf eUí ÷aeòaðaUí á.ç. 709- æUeaaðUí aa AaðUø E%e Ó³ðe eaaí aòUí Uí eóðai Uí aa af eái í aóao, í ai eaeáðòe aàøeaðóo÷ó e³÷ð³³ ýeè oðoóí oí aeðe af eái í aóao aaeaeè³³ af eái í⁶. Eeééí ÷áðyye í ónoéi af aeçóo÷eaðUí af Eaf Óðaaaaaeaaéí eí è aeçí aeaðUí aa (886- æ.) ÓUo÷ae (hıřçak), aaoí ðo aaeaeñeç «Ooaoà ae- aeai aa» eyyaà ðeö÷ae (hıřçak), eyyaà af eñí, хыфчак (hıřçak), Aaðaeçeaa óUo÷ae (hıřçak) ð³ð³í a% aeð oðoóí oí aòU eáçaaøað (Сумер,1994:1-2). Áóe aeóUeUøaðaUí eéèi eçeéa%÷³e%ð ñí aao÷a aòaeaaí ð³ð³ aai aeéaeðeøað. XIII- e. ÷aeéí aóe àð eUí ÷ae aai eáçaaøað. Áóe æ³ç æUeaa í ónoéi af aái aðaóðaðUí Uí aeðe ae- Eaðeñeí eí Ó³øð³e ðí ññèy ðaeaaeaðUí Ae, Eaða æaf a ÓUøeU Éoi af ey aeí aeòaðU aai a%eái æaf a aóe aeèòà aeøaaí aaðaU éoi af aað aai aòaaí (Шешен, 1998:118). Eúí ÷ae aòU Ó³ðe÷% (a÷oéoo, eUçaaáaaí) ð³ð³í a% ð³ø³í a³ð³e³³ñ³ í af af aeðaa éoi af aòUí Uí Ó³ðe aeaeaeòeaeðeí aa «ñaðUí ðUðae», «ñí eaoí» í aai eñeí aáðyyðe aóeaeòaðaaí aeééí ao. AaoéaaçU AaòaaUð oai «Øáæaða- e Ó³ðe» aaaaí

⁶ Aea÷- Ðai ñoaað, eeééí Ñ.Á. Eeyøoí ðí Ué eçeéa% æ³ða³çá%í ýñòaeéèðaðaa «Ó³ðe eUí ÷aeòaðUí Uí aeçaa 50 æUe æ³ða³çá%í ÷ño%í a³a³í ÷í í áçaeééí aa aaaaí í aaeUí aòoað ó÷ðaeó. Øeí a Óño ýñòaeéae á.ç. 759- æ. aeçUeaaí Uí a eaðaaí aa, 50 æUe í oðoí, 709- æ. af eái í. Ñ.Á. Eeyøoí ðí Ué aóe af í ðaf ao ýñòaeéèðaðaa Ñeð Óaðaøo oðoónoí oí aòU ó÷ðaaí aUaUí aeçao. AaaU eá%eðe í aaeUí àð ÷³÷³í æí af ðoaa aòU aòaeaaí Ñ.Á. Eeyøoí ðí UeáUí í aeaeañUí eaða%Uç.

xUí aUaUí áa, aóè n¼çá³ yòèì íèí ãeyèÜè ææèðáí ÷á÷í àè¼¼ áyáæ ííð. Áèðí è, ¼ò¼ Ù¼ááèèóó æáí à ò³ðè òèèèí èí ¼çá¼÷¼è³èò¼ð³í ¼ èaðáááí àà áóè àòòÚí – èó (ku) ááááí çàòòÚí ó¼áóñóí áí æàñàèááí áÚáÚ y¼ òóòðà è¼ð³í³ø ááí yñáí ò¼¼á¼ áí èí ò. Áèçàèí í Þáóç÷à, èóí áí æáí à èÚí ÷àè n¼çá¼ð³ áà áóè ó¼áóí óí æàðáàì Ù Ì áí áí æàñàèááí. Ò³ðè òèèèí áà æáí à áí Úí àèàèáèòòèèáðèí áà íðóí àèì àøóóèáð æáí à òááèáÚè ¼çá¼÷¼è³èò¼ð³í ¼ áàèèáí Ùøòóó ¼çá¼÷¼ -í-ù; -ò-ù, ¼çá¼ð³ø³ Ì³í è³í. Ì Úí áàè è¼ð³í³øò¼ð èóí áòð⁸, èíí áòð, è³í á³ð, èíí áÚ (Арат,1978; Кудайберди уулу, 1990:110; Жафероглы,1958:44; Жалайыри,1997:119) óðóè àòÚí Úí Ì áçàèè– Ì áçàèèè Ì áí áí кылдыр ò³ð³í ¼ æáí à Èì èðàèí Áèì óð áí èóí ¼çá¼ðá¼í á³á³ ñÚyèóó. Áóè ñÚyèóó òÚáÚòòÚè ¼çá¼ð³è¼ðá¼ ááí ááð ààèÙì Ù È. Ðаңсігі егі еí «Èóí áí Èçàè ÁàèáðÚ» Ì àèàèáñÚí áà àèð èáí ÷à Ì èñàèááð èáèðèðèèááí (Рассони, 1996). Í øíí áí é yèá, Á. Í áì áà æáí à Á.Í. Èííííí ááóí yòèì íèí ãeyèÜè áí àèèçááðè Ùðáñòáè è¼ð³í ¼ò. Áóè yèè èçèèá¼¼÷³ ñ¼çá³ yòèì íèí ãeyèÜè ÷á÷í àè¼¼á¼ – èó(ku) æáí à – èóáá (kuba) ñ¼ç³í³í áàøèÙ òí ðì áñÚí áí áóè àòòÚí Ì àèáà áí èáí í áóáóí àèèáèðèøèáí (Кононов, 1977:159-166)⁹. Á.Í. Èííííí á èÚí ÷àè, èóí áí, èóí óè óðóó àòòàðÚí Ùí ñàðáÚ÷ Ì ááí èñèí ááàè ò³ðá³ ò³ø³í á³ðá¼í àðàèÙø yèáí àèàèí òáñòÚèòàøèáí (Кононов, 1977:159). Í ðì ò., áí èó. Èáðàðèì Èáòáñí áèò ñ¼çá³í кыпырмак yòèøèí èí áàøèÙ òí ðì áñÚ – кып'òáí – кып- ырда-мак, кыпчак–èÙèì Ùèáóó, æáðèí áà òóðááèò, ò³ø³í á³ð³è¼ð³í ááèèáèèáèò (Èáòáñí áèò, 1999:185). Áóè àòòÚí ñàðÚ Ì áí áí áàèèáí Ùøòóó áí èáí í áóáó èçèèá¼¼÷³è¼ðá³í è¼í ÷³è³á³ òáðááÚí áí èááÚè àèÚí ááí. Ááí ááð èçèèá¼¼÷³ñ³ L. Rasony áà èóí áí ñ¼ç³, Ò³ðèò¼í Ò³ðèì ¼í ñÚyèóó èóí æáí à Ì áí á¼è³èò¼ð³í ¼í æàñàèááí áÚáÚí àèòàð (Рассони, 1996, 136).

⁸ Í ðì ò., áð. Áòì áò Æáòáðí áèò «Ò³ðè óðóóèáðÚ» ááááí yì áááèí áà èóí áòðèáðáÚ èóí óèòàðáÚí àèð óðóóñó èáòáðÚ, àè yì è Ì ðì ò., áð. Ðàøèò Ðàòì áà Áðàò æáí à èáçàè ààèÙì Ù Øàèáðè Èóááèááðáè óóèó «Ò³ðè èÚðáÚç- èáçàè æáí à òáí ááð ñáí æÚðáñÚ» áòòó yì áááèí áà àèáðáÚ Ì íí áí èíí ðáóí àèð óðóóñó èáòáðÚ è¼ðñ¼³øè¼í. Áóè óðóó àòÚ ÈááÚðáàèè Æàèáèèðáèí «Øáæèðáèáð æÚèí ááÚ» ááááí èèòááèí áà èíí áóð(kondur) ò³ð³í á¼ Øàèáðèì Èóááèááðáè óóèóí óí àòàèáí yì áááèí áà áí èñí, к³нд³р(kündür) ò³ð³í á¼ ááðèèááí. Áóè óðóóí óí á³á³í è³ è³í á¼á³ èáèèÚí Ùí ñáí Ù 11 000 àèí òáááðááèí áà.

⁹ Á.Í. Èííííí ááóí í Þ áí Þí ÷à, ò³ðè÷¼ èóá(kub)~кув(kuw) «àè, à÷Úè, òàèè, ñàðÚì òÙè» ñ¼ç³í³í èóáá(kuba) кува(kuwa)~кум(kum) ó¼áóèáðÚí Úí – í (-n) è¼í ò³è Ì³÷¼ñ³í³í æáðááì Ù àðèÙèóó èóí – áí (kum-an): áááÚ yèá èóá(kub) ñ¼ç³í³í – á÷(-aç) èè÷èðáèò³³÷³ Ì³÷¼è³³ ó¼áóí óí – àè(-ak) æàèí Ùèáì à Ì³÷¼ñ³ áðèÙèóó куб-ач-ак>кыпчак(kub-aç-ak>қырçак) æáí à èóá(kub)~кум(kum) ñÚí àðí Ì ÷óí óí – àè(-ay)>-ый(-ly)>->-ы(-y) Ì³÷¼è³³ ó¼áóèáðÚí Úí –k æàèí Ùèáì à Ì³÷¼è³³ èóí – Ù- è(kum-í-k) ò³ð³í á¼ áí èóóò èáðáè. Á.Í. Èííííí á «È yòèì íèí àèè yóí íí èí í á èÚí ÷àè(Kırçak), èóí áí (kuman), èóí Ùè(kumık): “Eurazia Nostratika” Festschrift für Karl H.Menges, Wiesbaden 1977,159– 166.s. İstvan Mandoký Kongur, Kumanların Tarihi, Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı: 115, Temmuz 1996, s.16.

Αἰτῆ δὸαα ἀεὺεααί ἀεε γεά, ἀαδὺοααὺεαδ ἀοε ἡϕα³ ἀεὺεὺεὺεὺε
 ϕ οεεααδεῖ ἀα ἡδὺ, ἡαί ἀί ο³η³ ἡδᾶὺ+ὺδᾶε ἰ ἀαί εἡεῖ ο³ε³ ἀ³δᾶί
 ἡϕα³δ ἰ ἀί ἀί εἰ εἰ ἰ οὐεαί. Οὐοε ἡααί οἶ εεεὶ εϕεεᾶ³ε³ε³δᾶ³ ἀεδ
 εἰδᾶδὺ εὺι +ἀε ἡϕ³ε³ ἡδὺ ἰ ἀαί εἡεῖ ο³ε³ ἀ³δ³ε³δ³ ἀεδ εἰδᾶδὺ ἀ
 (Сборник летописей, 1952:83) ε-ε ἰϕε ἀαδᾶε, ἀί ε, +³ε, ἀί ε αἰδ
 ο³α³ε³ε³ε³, ἀεδ εἰδᾶδὺ ἀ εἰδᾶδᾶο, ἀ-οὐεοὐ ἀαί ἰ ἀαί εἡεῖ ἀδᾶ
 οὐόδααί ἀὺαὺ ἀεεᾶεδεοεᾶί. Αεδῆε, εὐί ἀί αἰα ἰ εὺι +ἀε γοῖ ἰ ἰ εἰ εἰ
 ἰ ἀαί εἡε εἰ ἀδὺ ἀα ἀί εοῖ ἀα, εϕεεᾶ³ε³η³ ἀαὺ ὺ³αεεεοὐ ἀί ε-οᾶε.
 Αἰ εἡε ἀδὺεὺεὺε ἡαῖ ἰ εἰ ἀα οεεεῖ ἀαε ἀδὺ εἰ. Αὐε ἡϕ ἰ ἰ ἰ ἀί ε
 ἀοεᾶεδᾶδὺ ἀ εἰ εἰ αεοὐ ἀί εοῖ αἰα ἰ Ἀοᾶεῖ εἰ ἀεδ αἰδᾶᾶ εἰ +εε
 ἀί εοῖ εᾶαᾶαδ. Ο³δ³ε-³ε³ ο³α ἡϕα³δ³ε³η³ γἡεᾶ ἀε οὐόδαῖ ἀί εἡε, ἀοε
 ἡϕ εἰα-εε (кебчик) (Васари, 1971: 471) ο³δ³ε³ ἀ³ ἀ ἰ εὐεᾶ ἀδᾶδ.

Ο³δ³ε-³ε³ ε³ ἀ³ δᾶᾶδᾶὺ ἡϕα³δ³ε³η³ ἰ ε³ ε³. Ἰ οῖ ἰ ε³ε³, ἀοε
 ἡϕα³δ εἰ +εε (кем+ик)>εᾶᾶ+εε (кеб+ик)>εᾶᾶ+ὺε (кабчик)>кыбчак (кыбчак)
 ἀί εοῖ αἰαᾶεοὐοὐ ὺεὺεἰ ἀε. Α³ε³ε³ ε³ ε³ ἀ³ ἀ ἀοε ἀεῖ ἀεὺα αἰαᾶᾶᾶ ἡδᾶὺ
 ἀεὺαεὺε εεοε αἰ εἰ ἰ ἡ, Αεὺαεᾶᾶ αἰαᾶᾶᾶ, Αεὺαεᾶᾶ οὐόδᾶο-
 ἰ ἀαί εἡεῖ ἀα ἀαοαδ.

Εὺι +ἀεὺαδᾶὺ ο³ε³ οᾶεῖ ἀ εᾶεᾶ οὐόδαῖ ἀί εἡε, εὺι +ἀεὺαδ Ο³δ³
 οὐόεᾶδὺ ὺε ἀεδε ἀί εἰ ἰ ἀοᾶ αἡί ε³ ἀ³ ἀεδ εἰδᾶδ εεεὶ εϕεεᾶ³ε³ε³δ³
 ἀεδᾶᾶε ε³ε εἰδᾶδᾶδᾶὺ ἀεεᾶεδεοεᾶδ. Ἰ οῖ ἰ ἀί ε γεᾶ, εὺγ ἀεδ εεεὶ ἰ ἰ ἰ εἰ
 ἀεᾶδᾶὺ ο³ε³ οᾶε ἀί ἰ ε³ + ἀ εὺεὺεοὐ αἰα ἰ ἡϕα³δ³ε³ ε³ ε³ εἰδᾶδᾶδᾶὺ
 ε³ε³ε³ε³ ἀί αἰ ἰ ἰ εἰ δᾶο ἀεὺεοεᾶί. Αὐε εϕεεᾶ³ε³ε³δᾶ³ εἰδᾶδᾶὺ ἀα ΑΕ.
 Ἰ ἀδᾶοαδ, Α. ρ ε, Α.Α. Αδᾶῖ οἰαα, Ε.Γ. Αοῖ εεᾶα, ρ. Α. ϕοᾶᾶ, Α. Ααδῖ εἰα,
 Α. Δᾶἡῖ ἀηεεε ἡεὺεοὐεᾶδ ἀαδ. Οεοὐ ἀεὺε ἰ ἀοῖ οᾶ Εαοᾶᾶε, ἰ ἀδᾶαϕε,
 Εἡοαδδᾶ ἡεὺεοὐ ἀδᾶᾶ- ἰ ἀδᾶ αἰαᾶο-οεᾶδὺ εὺι +ἀεὺαδᾶὺ Ο³δ³ε ἀί ε-
 ἀί ἰ ἀοᾶοῖ αἰαᾶεᾶί. Εὺι +ἀεὺαδᾶὺ (εὐί ἀί ἡδᾶὺ) οαδὺο ἡαῖ ἡἡῖ ἀα
 ἰ εᾶεᾶ ἀί εὐεοῖ ἀ ἀεεᾶῖ ὺεοὐ οᾶε ἀεδῖ ε-ε εϕεεᾶ³ε³ε³ ἰ ἀῖ ἀ
 εϕεεᾶ³ε³ε³η³ ΑΕ. Ἰ ἀδᾶοαδ αἰαᾶᾶᾶ (Марьярт, 1914).

Αεδῆε, ΑΕ. Ἰ ἀδᾶοαδ οεοὐ εεεὶ εϕεεᾶ³ε³ε³ ἀί εἰ ἰ ἀοᾶοῖ ἀ εἰδᾶᾶᾶᾶᾶᾶ,
 Ἰ. Ἰ ἀεεῖ ο, Α. Ααδῖ εἰα, Α. Αἰ ἡᾶᾶε αἰα ἰ Α. Ἰ εἡεῖ εϕε ἡεὺεοὐ εϕεε-
 ᾶ³ε³δ οαδᾶᾶὺ ἀί +³ε ἡἡῖ ἀα ἀεὺεᾶᾶ. ΑΕ. Ἰ ἀδᾶοαδ γῖ ἀαεῖ
 ἰ ἀδᾶαϕε αἰα ἰ Εαοεᾶδᾶε ἰ ἀοῖ οᾶοῖ γῖ ἀεὺαδᾶε αἰδὺεεᾶ +ὺεεᾶᾶ ἀα
 +ἀεεῖ αἰαᾶᾶᾶ ἡἡε³ε³ αἰαᾶεὺεὺεὺεὺε ἀεδᾶδᾶᾶᾶ (Кафесоглу, 1999:
 186). Αε εὐί ἀί ἡδᾶὺ (εὺι +ἀεὺαδᾶὺ) ε³ε³ αἰ εὐε ἰ ἰ ἰ ἀί ε αἰα ὺδὺαὺ ἰ
 ο-οδᾶᾶᾶᾶ ἡἡεᾶᾶᾶ. Αὐε ε³ε³ εἰδᾶδᾶὺ ἀᾶᾶᾶᾶᾶᾶ εὺι +ἀεὺαδᾶὺ
 (εὐί ἀί) εὐί ἀᾶᾶ ἰ ἀαᾶᾶᾶ ἡἡεᾶᾶᾶ ἰ ἀγῖ οὐ ἰ ἀί ἀί ἀεὺεᾶᾶ. Αὐε εὐί οὐόδᾶοῖ οῖ
 ἰ ἰ ἰ ἰ εἰ δᾶοᾶᾶᾶᾶ αἰδᾶᾶᾶᾶ +ὺαὺεᾶ εἰδᾶε εὺι +ἀε- εεῖ ἀεὺαδᾶὺ ἀα
 εεᾶεδᾶᾶᾶ εἰ ἀεεᾶεδᾶᾶᾶ. Αεδῆε, ΑΕ. Ἰ ἀδᾶοαδᾶὺ ἀοε ε³ε³ εἰδᾶδᾶὺ ἡϕα³ε-
 Α. Ααδῖ εἰα οαδᾶᾶὺ ἀί αἰ εεῖ +ὺαδᾶὺεᾶᾶᾶ.

Eoı aı aadau UdaaeU xuaUoaa Ai oo aaduynui ui aı pi aa aeoaaaı auauı aı uoaaaı «i odaa» aaaı iıı aı e odoonoi a, «eoı » odoonoi aedeoeo³³ eaynuı aı aı aı aı ui eyy aed nca%da³ ooda yi an ieoaaı auauı aı (adaa÷a «firka» c%çı odo aou eadaou eadaı, «i odaa» aaı ieoaaı) oaaı, eaaue aeui aaı yi an (Marıanr, 1914). Aeaan i ei ao Eoda a eui ÷aeodaui (eoı aı aadaui) iıaoç O³de odoeadaui aı aı eai i aoaı, iıı aı eai o i aı aı y÷ eai aa e auñ- aeui aaeai uou aı eai i aoaı æıı ıı a% e%ç eadaoı aeeadaai (Kurap,1992:70). A. Oaeıoi aa eoı aouı ui i iı aı e- Oeaa adaeoosno aı eai i Ooe- oı aouı aı eupeaouaaı auauı aaeaeai, eadao. Aedı e, aoe e%ç eadao aa eeı aa eaue aeui aaı yi an. Naaae, a e o³noa³e%da³ı ça%÷e³eo%o³ı aeui æ³daı eui ÷aeodaui oçei eı aeıyeue o³ç³e³o%o³ı a% iıı aı eı eaaadaa daı au e ca%÷e³ eacaai aeo (Kapecorıy,1999:186). Aedu÷a, adi yi aad, i ai ooaad, aaduoaaı aae a oeoadaı aı a i dooada eui ÷aeodaı naou aaeai. Aaduoaaı eeı eçeeä%÷e³e%o³ı eui ÷aeodaı o³deo%e%ı aed ei a- aadi aeue odo aı eai i aoaı aı eai i aoaı oa e%onoe%ı y÷ eai aa e i aeui ao aı e. Aı ui ³no³ı i oı euı Eneai, i don aı a aduo aaeaeadaı aa aeadaı O³de odoonoi aı aı eai i aoaı æıı ıı a% e%ç eadaoada eui ÷aeodaui iıı aı e yi an, o³de aı eai i aoaı aeeaaaed.

Aeı ai oaa aeouaaı e%ç eadaoadaai oaaı, o%ı i e³ae aeui oueaa ea³aı aı ei o. Eui ÷ae aouı ui aeai unui aı ye e i aaı ene eadaeo. Aedeı ÷ene, nuoue e%o³ı³çı³ı eadaa aadeaı i aaı e, yeı ÷ene, ÷e, %ııı, aı o aaaı i aaı ead. Aeçaeı e%ç eadao aı pi ÷a, aoe aouı i aaı eneı EdoU, Aı enae oadaı oaaı aadaadaı eçeeä%ı ooda aı e÷aae. Aı deai e, aoe aouı %o%ıı, ÷eä% aaeai uodoo i aaı eadae aadaı aeai aı oaaı, oooı aa e i eeadaa ea³aı aı ei o.

İ AEEA EAI AAı AAAAEB00AD

Arat R.R., (1946), **Kutadgu Bilig**, İstanbul
Arat R. R., (1978), **Makaleler I**, TKAΕ, Ankara
Arat R.R., **İslam Ansiklopedisi**, **Kırçak Maddesi**, MEB Yayınları, İstanbul
Бартольд В.В., (1997), **Кыргыз жана Кыргызстан тарыхы боюнча тандалма эмгектер**. Бишкек.
Бартольд В.В.,(1975) **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, Ankara

- Бартольд В.В., **Энциклопедия ислама, Кыпчак, т.II.**
 Бартольд В.В., **Энциклопедия ислама, Кимак, т.II.**
 Saferoğlu Ahmet., (1988), **Türk Kavimleri**, Ankara
 Жалайыри К., (1997), **Шежірелер жинагы**. Алматы «Казакстан»
 Ebulgazi Bahadır Han, **Şecere-i Terakkime** (yaz. tar. 1660/1661) A.N. Kononov уауыи
 (1958), Rodoslovnaya Türkmen, Moskova-Leningrad
 Kaşgarlı Mahmud., **Divan-ı Lügat el-Türk** (Besim Atalay tercümesi) TDK Yayınları,
 C.I. Ankara 1992
 Kafesoğlu İ., (1999), **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yayınları, İstanbul
 Klyashorniy S.G., (1998), **Central Asiatik Journal**, Volume 32. №1-2. Апрель
 Wiesbaden (Runik Abidelerde Kırçaklar, Т'ркч'4 которгон Ешреф
 Бенги Ёзбилен. Türk Dünyası Araştırmaları №89, İstanbul
 Кумеков Б.Е. (1972) **Государство Кимеков IX-XI в.в. по арабским источникам**,
 Алматы
 Kurat A.N., (1937), **Peçenek Tarihi**, Devlet Basımevi, İstanbul
 Кононов А.Н.,(1958), **Родословная Т'ркмен**. Москва-Ленинград,
- Кононов А.Н., (1977), **К этимологии этнонимов кыпчак, куман, кумык;**
Eurasia Nostratica' Festschrift für Kart H. Menges, Wiesbaden.
 Кудайберди уулу Ш., (1990), **Родословная тюрков, киргизов, казаков и
 ханский династий**. Алма-Ата «Жазушы»
 Kurat A.N., (1992), **IV-VIII. Yüzyıllarda Karadenizin Kuzeyindeki Türk Kavimleri
 ve Devletleri**, Murat Kitabevi Yayınları, Ankara
 Kongur Mandoky I., **Kumanların Tarihi**, Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı:115
 Temmuz 1996
 Marquart J., **Über das Volkstum der Komanen**, 1914.
 Mecani Ş., **Müstefadü'l-Ahbar fi Ahvali Kazan ve Bulgar**, (Türkçe tercümesi:
 Mustafa Kalkan)
 Nemeth J., **Velksnornen quman und qun Körösi Csema Archivum**, Budapest Leipzig
 1940, I. Füzet, I. Heft.s.104 v.b.
 Pelliot P., **Sur la legende d'Uguz-Khan en ecriture Ouigoure, T'oung Pao, /Ô³ôê**
òèèèí á êí òí òáí í Ááááò Ê¼êáí, Óéáóð éáçÛñÛéèà
éáçÛèí Ûø Óáóç òáí Ááñòáí Û ²çáðèí á, ÁÊÁÓÓÊ ÒÁÊ
619- ááñ., Áí êàðà 1995
 Pelliot P.P., **A Propos des comans, extrait du Journal Asiatique**, Paris Imprimerie
 National, МДСССС XX, 9-б. tvrit-Suin 1920.
 Петров К.И., (1963), **Очерк происхождения кыргызского народа**. Фрунзе,
 Pritsak O., **Polovestler ve Ruslar** (которгон Ешреф Бенги Ёзбилен) Türk Dünyası
 Araştırmaları №94, İstanbul
 Pritsak O., **Der Undergang des Reiches des Oguzichen Vabgu, Melanges Fuad**
Köprülü (Köprülü Armağanı) (Türkçe Tercümesi: Eşref Bengi
 Özbilen) TDA, sayı: 104, Ekim 1996

- Rasony L., **Kuman Özel Adları**, Türk Kültürü Dergisi, III-IV,-V,VI. Ankara 1996
- Rasony L., (1996), **Tarihte Türklük**, TKAE, Ankara
- Рашид-ад дин., **Æàì è ðò òââàðèèó**, Сборник летописей, том 1., стр. 83. Москва, 1952
- Süleyman Olcas, (1992), **Az i Ya** (Türkçe çevirisi: Dr. Mustafa Öner), İstanbul
- Sümer F., **Türk Dünyası Tarih Dergisi**, İstanbul 1994
- Şeşen R., (1998), **İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, TKAE, Ankara
- Vasary İ., (1971)**Kâm, an early Samoyed name of Yenisey**, Studia Turcica, Bydapest.